

OLILAVIY TARBIYANING TURLARI VA ULARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Alfraganus universiteti Ijtimoiy
fanlar fakulteti 4-bosqich talabasi
Bahodirova Shahnoza Rustam qizi
E-mail: srustamova055@gmail.com

Talipova Feruza Tayirovna
Alfraganus universiteti
Psixologiya kafedrası v.b
dotsenti psixologiya fanlari bo'yicha (PhD)

Annotatsiya. Oilaviy tarbiyaning turlari va ularning psixologik xususiyatlari to'g'risida keltirilgan. O'zbek olimlardan M.E. Zufarova, E. G'. G'oziyev, A. Shoumarov va M. Ochilov va rus olimlaridan K.D. Ushinskiy, L.S. Vygotskiy va A.S. Makarenko fikrlari bilan tanishib chiqilgan. Oilaviy tarbiya – bolaning shaxsiy, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishida asosiy omil hisoblanadi. Maqolada tarbiyaning asosiy turlari: demokratik, avtoritar, erkin va ularning psixologik xususiyatlari yoritib berilgan. Shuningdek, har bir tarbiya turi bolaning emotsional barqarorligi, o'zini anglash, ijtimoiy moslashuv va psixologik rivojlanishiga qanday ta'sir qilishi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: oila, tarbiya, demokratik tarbiya, avtoritar tarbiya, liberal tarbiya, nosog'lom muhit, psixologik xususiyatlar.

Виды семейного воспитания и их психологические особенности

Аннотация. В данной статье рассмотрены виды семейного воспитания и их психологические особенности. Ознакомлено с мнениями узбекских учёных М.Э. Зуфаровой, Э.Г. Гозиева, А. Шоумарова и М. Очилова, а также русских учёных К.Д. Ушинского, Л.С. Выготского и А.С. Макаренко. Семейное воспитание является основным фактором личностного, социального и нравственного развития ребенка. В статье рассматриваются основные типы воспитания:

демократический, авторитарный, свободный, а также их влияние на эмоциональную стабильность, самопознание, социальную адаптацию и психологическое развитие ребенка.

Ключевые слова: семья, воспитание, демократическое воспитание, авторитарное воспитание, либеральное воспитание, нездоровая среда, психологические особенности.

Types of Family Upbringing and Their Psychological Characteristics

Annotation. This article discusses the types of family upbringing and their psychological characteristics. The views of Uzbek scholars M.E. Zufarova, E.G. G'oziyev, A. Shoumarov, and M. Ochilov, as well as Russian scholars K.D. Ushinsky, L.S. Vygotsky, and A.S. Makarenko, are reviewed. Family upbringing is a key factor in the personal, social, and moral development of a child. The main types of upbringing – democratic, authoritarian, and – are examined, along with their impact on emotional stability, self-awareness, social adaptation, and psychological development of the child.

Keywords: family, upbringing, democratic upbringing, authoritarian upbringing, liberal upbringing, unhealthy environment, psychological characteristics

Kirish. Oila bu bola uchun dastlabki ijtimoiy muhit sanaladi. Unda bola ilk bor muloqot, odob-axloq, qadriyatlar va me'yorlarni o'rganadi. Oila tarbiyasi bolaning keyingi ta'lim-tarbiyasi, shaxsiy rivojlanishi va jamiyatga moslashuvi uchun poydevor hisoblanadi. Shu bois oilaviy tarbiyaning turlari va ularning psixologik xususiyatlarini o'rganish juda muhimdir. Tarbiyaning 4 ta turi mavjud;

Demokrativ uslub bolani iliq hissiy -qabul qilish va uning avtonomiyasining rivojlanishini tan olish va rag'batlantirish bilan yuqori darajadagi nazorat bilan tavsiflanadi. Vakolatli ota-onalar demokratik muloqot uslubini amalga oshiradilar va o'z farzandlarining o'sib borayotgan vakolatlarini hisobga olgan holda talablar va qoidalar tizimini o'zgartirishga tayyor.

Avtoritar uslub rad etish yoki bolani hissiy jihatdan qabul qilishning past darajasi va yuqori -nazorat bilan tavsiflanadi. Avtoritar ota-onalarning muloqot uslubi - diktatura kabi buyruqbozlik, talablar, taqiqlar va qoidalar tizimi qat'iy va o'zgarmasdir.

liberal uslub tarbiya -issiq hissiy qabul va ruxsat va kechirimlilik shaklida nazorat past darajasini o'z ichiga oladi . Ushbu ta'lim uslubiga qo'yiladigan talablar va qoidalar deyarli yo'q, etakchilik darajasi etarli emas. Liberal uslub ota-onalarning tarbiya jarayonidagi ishtirokining pastligi, bolaga nisbatan emotsional sovuqqonlik va masofa, bolaning manfaatlari va ehtiyojlarini e'tiborsiz qoldirish shaklidagi nazoratning pastligi -, himoyalalmaganligi bilan belgilanadi .

Demak har bir usulning ham ijobiy ham salbiy tomonlari mavjud . hech tarbiya usulini noto'g'ri deb bo'lmaydi, oilada har bir usulni tarbiyada qollash kerakligini ya'ni vaziyat holat nimani taqoza qilinsa shunda ham tarbiya usulini to'g'ri tanlanishi bu ota onaning mahoratiga bog'liq.

D.Baumrind oiladagi tarbiya turining bola shaxsining rivojlanishiga ta'sirini o'rgandi. Uning fikricha, bolaning shaxsiy fazilatlarini baholashning quyidagi ota-onalarning ta'lim uslubiga bog'liq -: bolaning dunyoga dushmanlik / yaxshi niyat munosabati; qarshilik, ijtimoiy -negativizm hamkorlik; muloqotda ustunlik muvofiqlik, murosaga tayyorlik; hukmronlik/bo'ysunish va qaramlik; maqsadga yo'naltirilganlik impulsivlik; muvaffaqiyatga e'tibor qaratish, yuqori darajadagi intilishlar yutuqlarni rad etish, intilishlarning past darajasi; mustaqillik, avtonomiya qaramlik (hissiy -, xulq-atvor , qiymat). Taxminan 80% hollarda ota-ona tarbiya uslubi aniqlangan.

D.Baumrindning fikrini tahlil qiladigan bo'lsak bola ota onasidan ko'rganini qiladi , bolaga beriladigan ijobiy va salbiy xatti harakatlar ota onalarning bergan tarbiyasi yoki ota onadagi hislatlarni bolalar o'zlariga libos qilib olganlarida hisoblanadi

Ota- ona doim tarbiyani bitta uslubidan foydalanish kerak emas chunki ortiqcha mehribonlik ota-onani hurmatsizlikka, o'ta qattiq qo'llik esa bolani mensimaslikka , hurmat qilmaslikka olib keladi. Shuning uchun ko'proq vaziyat va sharoitni inobatga

olishi kerak. Bolani vaqti kelsa qo'llab quvvatlash kerak, agar salbiy xulq atvorlar qilganda tushuntirish so'ngra shu ish takrorlansa uni jazolashi ham kerak.

Oila tarbiyasi borasida rus va o'zbek olimlarnin qarashlarini keltirib o'tsak;

K.D. Ushinskiy: oilaviy tarbiyani bolaning ta'lim va rivojlanishidagi birinchi va eng muhim omil deb bilgan.

L.S. Vygotskiy: bola shaxsining ijtimoiylashuvida eng katta rolni oila muhiti o'ynaydi, chunki bola dastlabki ijtimoiy tajribani oiladan oladi.

A.S. Makarenko: oilada to'g'ri tashkil qilingan tarbiya kelajakdagi jamiyat a'zolarining kamoloti uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

E.G'. G'oziyev: oiladagi psixologik muhit bolaning bilish jarayonlari, emotsional barqarorligi va qobiliyatlari shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi.

M.E. Zufarova: oilaviy tarbiya — shaxsning ma'naviy va intellektual rivojida asosiy omil, tarbiya jarayonida bolaning shaxsiy qiziqishlari hisobga olinishi zarur.

A. Shoumarov: oilada demokratik munosabatlar bola mustaqilligi va o'zini anglashini rivojlantiradi.

Olimlarning fikrlari shuni ko'rsatadiki, oilada tarbiyani tashkillashtirish bu ota ona kattalarning vazifalaridan biridir, Bu oiladagi psixologik muhit bolaning ma'naviy rivojlanishiga, kognitiv jarayonlariga ta'sir qiladi. Bolaga berilgan tarbiya jamiyatda, bolaning kelasidaki faoliyatlarida ahamiyati kattadir.

M. Ochilov: oilada beriladigan mehr, e'tibor va qo'llab-quvvatlash shaxsda ijobiy fazilatlarni shakllantirishda asosiy manba hisoblanadi.

Demak, agar oilada nosog'lom muhit bo'ladigan bo'lsa, oilada turli xil nizolar, agressiya bir biriga kuchayadi, bola e'tibordan va mehrdan mahrum bo'ladi va nevroitik xatti – harakatlar, siutsid, tajavuzkorlik va o'ziga ishonch tuyg'usi past bo'ladi

Oilaviy tarbiyaning psixologik xususiyatlari

Ota-onaning shaxsiy fazilatlari va psixologik madaniyati bolaga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Oila muhiti bolaning hissiy barqarorligi va o'z-o'zini qadrlash darajasini belgilaydi.

To'g'ri tarbiya bolaning shaxs sifatida ijtimoiylashuvini osonlashtiradi.

Noto'g'ri tarbiya esa bolaning kelajakdagi muammolari (psixologik travmalar, ijtimoiy moslashmovchilik)ga olib kelishi mumkin.

Demak, bir tarbiya orqali bolani yuksaltirish yoki tubanlikka otish mumkin. Oiladagi birgina noto'g'ri bolani psixologik rivojlanishi kata ta'sir qiladi. Shuning avval tarbiya berishdan avval kattalar o'zlarini tarbiyalashlari va o'zlari namuna bo'la olishlari kerak. Bola bu oq qog'oz kabidir unga nima yozsak biz shuni ko'ramiz. Shunday qilib, oilaviy tarbiya turi bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini bevosita belgilaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, demokratik yondashuv eng optimal bo'lib, bolalarning psixologik barqarorligi va ijtimoiy moslashuvini uyg'un rivojlantirishga xizmat qiladi.